

Hullut, vammaiset ja vammattomat

Tutkiessani hulluutta historiassa olen välillä miettinyt, kuka oikein onkaan hullu - vaivaistalon koppiin teljetty hoidokki vai ne, jotka panivat oven säppiin? Tuskaisen ahdistuksen takia yönensä ja hermonsä menettäneet nuori aikuinen vai asiantuntijat, jotka aiheuttivat ahdistusta määrittelemällä masturbaation sotaa pahemmaksi vitsaukseksi? Ovatko omalla laillaan vammaisia ne "vammattomat", jotka ovat käyttäneet (mieli)valtaa kuuroihin, kehitysvammaisiin tai vaikkapa Stickler-oireyhtymästä kärsineisiin? Kuulin yhdeltä tuttavaltani, kuinka hänen kotikylässään pidettiin 1960-luvulla eräessä uskovaisessa talossa kehitysvammaista työvoimana navetassa, joka oli samalla hänen asuinpaikkansa. Itse olen *Kipeät sielut* -teoksessani kirjoittanut mielisairaiden usein karusta kohtelusta omissa kyläyhteisöissään ja vaivaistalojen kaltaisissa köyhäinhuolettajaksissa.

"Hullu" tai "vammainen" on ollut suhteellisen helppo tunnistaa, nimetä ja ottaa toimenpiteiden kohteeksi. Esimerkiksi 1900-alun Suomessa, jossa ei ollut juuri muita selvästi erottuvia marginaaliryhmiä kuin romanit, saamelaiset ja pieni ryhmä juutalaisia, mielisairaille ja vammaisille lankesi helposti Toisen rooli. Tätä roolia eivät asiantuntijat, viranomaiset ja poliitikot suinkaan pyrkineet hälventämään, pikemminkin päinvastoin: he laativat lakeja, perustivat laitoksia ja antoivat diagnooseja "mielipuolille", "vajaamielisille" ja muille "vajamittaisille". Näitä ei-ihan-ihmisiä steriloiitiin, heidän aivojaan leikattiin, heitä kieltettiin avioitumasta ja äänestämästä. Julkisen vallan vaino ja simputus saatettiin myös piilottaa tai koko "ongelma" kieltää, kuten tehtiin Neuvostoliitossa: vuoden 1980 olympialaiset järjestettiin Moskovassa, mutta paralympialaiset puolestaan Hollannissa. Näin siksi, ettei työläisten paratiisissa ollut lainkaan vammaisia. Miksi siis isännöidä vammaisten kisojakaan?

2000-luvulla niin hulluuden/mielenterveyshäiriöiden kuin vammaisuudenkin historia ovat olleet voimakkaassa nousussa niin maailmalla kuin Suomessakin. Itse olen keskittynyt edelliseen ja kertonut muun muassa toimittajille jo

useita kertoja, miksi olen käyttänyt maallikkoterminä "hullu", en toki joka käänteessä, vaan yleisenä terminä kuvaamaan hulluuden vuosituhantista historiaa. Hullu on pitkän historiansa lisäksi hyödyllinen arkikielen sana myös siksi, että se häivyttää eroa meidän ja Toisten eli mielisairaiden tai mielenterveyshäiriöisten välillä. Jos "jokainen on vähän homo" (kuten Jukka Takalo laulaa) niin jokainen on myös vähän hullu. *Kipeitä Sieluja* valmistellessani luin Juhani Ahon tuotannon ja laskin hänen käyttäneen *Kootuissa teoksissaan* kaikkiaan 60 kertaa "hullua", ja lähes aina kirjailija viittasi sillä ihmisen tai tämän tekojen tai ajatusten älyttömyyteen ja arvaamattomuuteen. Sen sijaan termiä "mielipuolisuus" Aho käytti vain kolmeen otteeseen. Myös Pentti Haanpää viittasi kansankuvauksissaan usein hulluuteen ja hulluihin, mukaan lukien kenraali Impolan kaltaiset kylähullut.

Yksi "hulluustutkimukseni" tavoite on ollut suhteellistaa ja arkipäiväistä mielen terveyden häiriöitä ja niistä esitettyjä väitteitä ja uskomuksia. Tähän tavoitteeseen on vaikuttanut se, että olen lukenut niin vakavasti sairaiden mielisairaalopotilaiden kuin niin sanotuista neurooseista eli lievemmistä mielenterveyshäiriöistä kärsineiden ihmisten potilasasiakirjoja. Oma tutkimuskokemukseni on vahvistanut sitä jo 1800-luvulta peräisin olevaa ajatusta, jonka mukaan mielen terveyden häiriöt eivät useimmiten ole niinkään kategorisesti terveydestä poikkeavia tauteja, vaan ne pikemminkin ilmentävät sairauden ja terveyden välistä jatkumoa. Tällä suhteellistamisella en halua vähätellä mielenterveysongelmia, koska tiedän hyvin, että psykoottiset tilat, syömishäiriöt, addiktiot tai vakava masennus aiheuttavat tuskaa ja kärsimystä. Haluan sen sijaan muistuttaa henkisen kivun ja ahdingon ja vaikkapa äänien kuulemisen tai näkyjen näkemisen olleen erottamaton osa ihmisyyttä läpi historian. Sitä paitsi: aivan kuten kenen tahansa mielen terveys voi järkkäyä, se voi myös palautua. Oulun ja Pitkämäen mielisairaaloiden sairauskertomuksia lukiessani huomasin, että varsin usein potilaat poistettiin sairaalasta joko "parempana" tai "ter-

veenä.” En tietenkään voi mennä takuuseen siitä, etteikö ainakin osa heistä olisi kokenut myöhemmin uuden sairausepisodin. Kuten useat kansainvälisetkin potilasaineistoja käyttävät tutkimukset osoittavat, mielenterveyden häiriöistä on kuitenkin toivuttu. Psykiatrina toiminut Vappu Taipale on viisaasti todennut, kuinka mielenterveys on uusiutuva luonnonvara.

Aikoinaan psykiatrian kriitikot esittivät, että mielisairautta ei niinkään pidä etsiä yksilöstä ja hänen psyykestaan vaan häntä ympäröivästä sairaasta yhteiskunnasta. Näillä kriitikoilla saattoi olla hyvin ideologinen ja ehdoton ajattelutapa, mutta korostaessaan yhteiskunnan rakenteiden ja instituutioiden merkitystä sairastuvuudelle he olivat oikeilla jäljillä. Viime vuosikymmenien aikana vahvasti esiin noussut sosioekonomisten terveyserojen tutkimus on osoittanut köyhyyden, turvattomuuden ja osattomuuden lisäävän ihmisen sairastuvuutta ja alentavan eliniänodotetta. Epätasa-arvo ei varsinaisesti aiheuta mielisairautta eikä varsinkaan psyykkistä kehitysvammaisuutta tai kuuroutta, mutta mielenterveyshäiriöt ja vammaisuus ovat helposti marginalisoineet ihmisiä sosiaalisesti, taloudellisesti ja psykologisesti ja ty pistäneet heidät ihmisinä; heitä on määritellyt (mielen)vika, vamma ja kyvyttömyys.

Me, jotka tutkimme hulluutta ja vammaisuutta historiallisesti voimme osaltamme vaikuttaa paitsi yleiseen tietämykseen myös yleiseen mielipiteeseen, ainakin mikäli tutkimuksemme

jollakin lailla noteerataan julkisuudessa. Oma pyrkimykseni suhteellistaa mielenterveysongelmia (myös osoittamalla, että jo 1800-luvulta lähtien on esitetty väitteitä mielenterveyshäiriöiden jatkuvasta lisääntymisestä) on yksi tapa yrittää vähentää niihin liittyvää stigmaa ja samalla ”demystifioida” sekä häiriöitä itseään että niiden hallintaan tai hoitoon keskittyneitä laitoksia ja muita rakenteita. Esimerkiksi suomalaiset mielisairaalat olivat kaikessa kolkoudessaan potilaille usein paljon parempi vaihtoehto kuin vaivaistalon (myöhemmin ”kunnalliskodin”) koppi tai seinään kiinnittäminen kahleilla. Vammaisuuden historioitsijat voivat tutkimuksillaan vaikuttaa vammaisuuteen liittyviin yleisiin oletuksiin ja asenteisiin, ja historian tutkijoilla ylipäänsä on erinomainen mahdollisuus luoda uudenlaista tai ainakin monivaihteisempaa kuvaa niin vammaisuudesta kuin hulluudestakin. Jo sekin, että tutkija kuvaa vammaisia ja hulluja/mielisairaita/mielenterveyskuntoutujia myös yksilöllisinä toimijoina eikä vain toiminnan kohteina luo osaltaan totuudenmukaisempaa kuvaa heistä ja samalla myös niin sanotuista terveistä ja vammattomista.

Petteri Pietikäinen on tieteiden ja aatteiden historian professori Oulun yliopistossa.

Sähköposti: petteri.pietikainen@oulu.fi.